

Tumačenje ugovornih odredaba u rimskom pravu

Mratinić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2025

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:785654>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu

Katedra za rimsko privatno pravo

Ana Mratinić

TUMAČENJE UGOVORNIH ODREDBA U RIMSKOM PRAVU

Diplomski rad

Mentor:

Prof. dr. sc. Ivan Milić

Zagreb, 2025.

Izjava o izvornosti

Ja, Ana Mratinić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

ANA MRATINIĆ, v.r.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. RAZVOJ OBVEZNOG PRAVA U RIMSKOM PRAVU.....	2
3. TUMAČENJE UGOVORNIH ODREDAKA.....	4
3.1. VAŽNOST VOLJE KOD TUMAČENJA UGOVORNIH ODREDAKA.....	4
3.2. OD RIJEČI DO VOLJE.....	6
3.3. FLEKSIBILNOST KLASIČNOG DOBA.....	8
3.3.1. Dvije škole pravnika – Sabinovci i Prokulovci.....	9
3.3.2. Causa Curiana.....	11
3.3.3. Primjer animus novandi.....	13
4. PRAVILA TUMAČENJA.....	15
4.1. PRAVILO CONTRA PROFERENTEM.....	16
4.1.1. Presuda Océano Grupo Editorial SA.....	17
5. TUMAČENJE UGOVORNIH ODREDAKA U HRVATSKOM PRAVU.....	19
5.1. OPĆE PRAVILO TUMAČENJA UGOVORNIH ODREDAKA.....	22
5.2. NEJASNE ODREDBE.....	23
5.2.1. Formularni ugovori.....	24
5.2.2. Besplatni i naplatni pravni poslovi.....	25
5.3. IZVANSUDSKO TUMAČENJE UGOVORA.....	26
6. ZAKLJUČAK.....	29
7. LITERATURA.....	31

1. UVOD

Tumačenje ugovornih odredaba središnje je pitanje obveznog prava koje se proteže još od razdoblja rimskog prava. U njegovom središtu nalazi se ugovor za koje je rimsko pravo koristilo termin 'pravni posao' i pod njim razumijevalo očitovanje privatne volje s kojom pravni poredak spaja određene pravne učinke koje stranke namjeravaju postići.¹ Za razliku od modernih pravnih sustava, nisu imali opće definiran pojam ugovora, pa samim tim ni opći naziv za pravne poslove u užem smislu, već su se služili terminima kao što su *contractus*, *pactum*, *gesta per aes et libram*, *stipulatio*, itd.²

Ovo pitanje tumačenje ugovornih odredaba predstavlja razvoj od strogog formalizma gdje je presudna bila forma, prema pristupu koji u obzir uzima stvarnu volju ugovornih strana i okolnosti sklapanja ugovora. Pitanje tumačenja ugovornih odredaba ostalo je relevantno i do danas. Česte su situacije u praksi u kojima su pojedine odredbe sporne, nejasne ili postoji nesklad između volje i očitovanja zbog čega je potrebno njihovo tumačenje.

Ovaj rad pruža pregled razvoja tumačenja ugovornih odredaba u rimskom pravu kroz različita povijesna razdoblja. Od ranog, preko klasičnog i postklasičnog razdoblja, odnosno od strogog formalizma do pretjeranog subjektivizma. Važno pitanje koje se u tom razvoju postavljalo je i pitanje razvoja teorija volje i teorija očitovanja, gdje su važnu ulogu imali suprotstavljeni pristupi dviju pravnih škola – Sabinovaca i Prokulovaca. Analiza ovih teorija i škola omogućit će bolje shvaćanje razvoja rimskog prava od formalizma prema subjektivizmu, ali i utjecaja koje je imalo na europsku pravnu tradiciju i moderne sustave. Također, naglasak se stavlja i na načela koja su se razvila u rimskom pravu, kao što su *bona fides* i *contra proferentem*. Njihova evolucija kroz povijest pokazuje kako su zadržala svoju važnost i danas imaju ključnu ulogu u tumačenju ugovornih odredaba. Konačno, analizira se i dugoročni utjecaj rimskog prava na suvremene pravne sustave, a posebice na hrvatsko pravo.

Cilj ovoga rada je analizirati i prikazati važnost koju je rimsko pravo imalo, ne samo tijekom povijesti nego i danas u suvremenim sustavima. Njegovi utjecaji imali su ključnu ulogu u oblikovanju brojnih instituta, ali i pravila i načela koja su svojim razvojem ostala relevantna.

¹ Horvat, M., *Rimsko pravo*, 16. izdanje, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2017., str. 246.

² Romac, A., *Rimsko pravo*, 2. izdanje, Pravni fakultet Zagreb, 2002., str. 236–237.

2. RAZVOJ OBVEZNOG PRAVA U RIMSKOM PRAVU

Rimsko pravo imalo je važan utjecaj na razvoj mnogih pravnih sustava u Europi, poput germanskog i francuskog, pa je samim time i rimsko obvezno pravo, institutima i načelima koji se i do danas koriste, postavilo temelj za razvoj suvremenog obveznog prava. Osim neposrednog utjecaja na kontinentalni pravni sustav, rimsko pravo je posredno utjecalo i na anglosaksonski sustav. Taj utjecaj vidljiv je i danas kroz institute kao što su *bona fides* i *contra proferentem*.

U središtu obveznog prava nalazi se ugovor, institut koji se definira kao očitovanje privatne volje s kojim pravni poredak spaja određene pravne učinke koje stranke namjeravaju postići. Budući da se radi o očitovanju privatne volje, ne smatra se pravnim poslom akt vlasti, upravna odluka ili neka upravna mjera.³

Razvojem rimskog društva kroz različita povijesna razdoblja došlo je do razvoja rimskog prava, a time i do razvoja obveznog prava. Kao i većina pravnih sustava, nastalo je kao skup usmeno prenesenih tradicionalnih normi.⁴ Upravo je to bila karakteristika prvog razdoblja prije nastanka republike u kojem se društveni život regulirao običajima, odnosno pravilima ponašanja, i to u području gospodarstva ali i bračnih i obiteljskih odnosa. Međutim, takvi običaji još uvijek nisu imali karakter prava koji se sankcioniralo po državi, a život se odvijao po običajima predaka – *mores maiorum*. Pojavom države, neki od tih običaja se pretvaraju u norme prava koje predstavljaju običajno pravo. Život se odvijao prema običajnom pravu, a čak i kad su se javili pisani zakoni, oni su zadržali značajnu ulogu.⁵ U ovom razdoblju su se počeli stvarati prvi obvezni odnosi čije je obilježje pretjerani formalizam bez pridavanja značenja volji stranaka.⁶ Nailazimo na tek nekoliko ugovora – *nexum* i *sponsio*, koji su nastali izgovaranjem formule, odnosno usmenim pitanjem i odgovorom.

U drugom razdoblju, nakon punskog rata, dolazi do socijalno-ekonomskih promjena, posebice razvijanja robne proizvodnje i razmjene. S obzirom na to, postalo je očito da dotadašnje pravo nije moglo zadovoljiti promjene i nove potrebe vremena. Upravo zato to razdoblje karakterizira donošenje velikog broja zakona od kojih se većina odnosila na javno pravo, a tek neznatan dio se odnosio na privatno. Razlog tome leži u činjenici da su Rimljani mijenjali privatno pravo tek kad je to bilo nužno, a inače su njegov razvoj prepuštali

³ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 246.

⁴ Stein, P., *Interpretation and legal reasoning in roman law*, Chicago-Kent Review, vol. 70, 1995. str. 1540

⁵ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 40–41.

⁶ Zimmerman, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Cape Town, 1996., str. 622.

pravosudnim magistratima, običajnom pravu i pravnoj znanosti. U vrijeme kasnije republike uskost i krutost starog tumačenja ugovora počela se napuštati.⁷ Tako je *nexum*, koji se koristio u prvom razdoblju, zamijenjen zajmom (*mutuum*) kod kojeg obveza za povrat zajma nastaje već neformalnom predajom novca ili drugih zamjenjivih stvari zajmoprimcu.⁸

Treće razdoblje, klasično doba, karakteriziraju velike promjene. Običajno pravo i dalje postoji te se i dalje smatra načelno važnim ali ga uvelike zamjenjuju pisani izvori prava. Ovo je razdoblje u kojem obvezno pravo doživljava veliki procvat. Napuštanje krutosti u tumačenju i olakšavanje trgovačkih veza sa strancima doveli su do sve veće fleksibilnosti i liberalnosti u tumačenju ugovora. Tako su nastali konsenzualni ugovori kod kojih nije potrebna nikakva forma, niti predaja stvari, već obveza nastaje samim sporazumom stranaka, *consensus*.⁹ Ovoj skupini ugovora pripadaju kupoprodaja (*emptio venditio*), najam (*locatio conductio*), društvena pogodba (*societas*) i nalog (*mandatum*).¹⁰ Pravnici prije Gaja primijetili su da obveze uglavnom proizlaze iz prethodnog dogovora stranaka te da je uvijek postojao sporazum među njima. Međutim, u ovom periodu pojavila se kategorija ugovora koja nameće obveze stranama. Sada je Gaj promatrao obvezu na skroz novi način – obvezu više nije vidio samo kao teret dužnika, nego i kao imovinu u rukama vjerovnika. On je, isto tako, proširio pojam obveza i u tu je kategoriju uključio ne samo ugovore, nego i delikte.¹¹

Četvrto razdoblje, postklasično doba, je period koncentracije vlasti u rukama cara i centralizacije uprave.¹² Zato dolazi i do kodifikacije i popisivanja postojećih izvora prava pa se tako rimsko pravo uspjelo sačuvati sve do danas. Najvažniji rezultat tog procesa je Justinijanova kodifikacija.

⁷ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 627.

⁸ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 281.

⁹ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 343.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Stein, P., *Roman Law in European History*, Cambridge University Press, 1999., str. 20.

¹² *Ibid.*, str. 84.

3. TUMAČENJE UGOVORNIH ODREDBA

3.1. VAŽNOST VOLJE KOD TUMAČENJA UGOVORNIH ODREDBA

Bitna pretpostavka za valjanost svakog pravnog posla je postojanje volje stranaka koje sudjeluju u tom pravnom poslu. Da bi volja uopće bila pravno relevantna, bitno je da ona bude očitovana.¹³ Na ovaj način dolazi do izražaja razlika između formalnih i neformalnih pravnih poslova. Kod formalnih pravnih poslova pravni poredak određuje u kojem obliku treba očitovati volju. Sa druge strane, kod neformalnih poslova, stranke je mogu izjaviti na bilo koji način, a jedino je bitno da se iz toga može nesumnjivo zaključiti da stranke stvarno imaju namjeru sklopiti taj pravni posao. Iz navedenoga se lako može zaključiti da se kod neformalnih poslova volja može očitovati izriječkom ili konkludentno. Izričito se volja može očitovati usmeno, pisanim putem ili npr. kimanjem glave i drugim izrazima volje. S druge strane, o konkludentnom očitovanju se radi kad stranka ništa određeno ne kaže, ali se iz njenog ponašanja može zaključiti o postojanju volje za sklapanje pravnog posla.¹⁴

Alan Watson ističe da su rimski suci pri tumačenju formalnih ugovora, primjerice *stipulatio*, primjenjivali strogo objektivni pristup, analizirajući samo doslovno korištene riječi. Posljedično, čak i ako bi obećanje bilo dano pod prisilom ili prijevarom, ugovor bi ostao valjan sve dok nije postojala pravna radnja koja bi ga osporila.¹⁵ Suprotno tome, kod konsenzualnih ugovora, primjerice *emptio venditio*, sudovi su primjenjivali načelo *bona fides* te su prilagođavali tumačenje ugovora s obzirom na pravu volju strana.¹⁶ Ova razlika između tumačenja formalnih i neformalnih ugovora utjecala je i na tumačenje šutnje. Primjerice, jedna stranka uputi drugoj ponudu ali ne dobije nikakav odgovor od druge strane. S obzirom da je i šutnja konkludentni čin, ona se kao i sve ostale konkludentne radnje, treba tumačiti s obzirom na svaku pojedinu situaciju i okolnosti slučaja.¹⁷ Moguće je da su stranke već bile u nekakvom odnosu ili su imale neki pravni posao koji je bio određen rokom, pa da se on nastavi i protekom tog roka.¹⁸ To znači da su se stranke prešutno suglasile da se pravni posao nastavi. „Ako je, npr. podredna osoba (*filius familiae* ili rob) po nalogu *patris familias*, odnosno gospodara, u toku jedne godine sklapala određene pravne poslove (npr. kupovala neku robu) pa to nastavila

¹³ Romac, A., *op. cit.*, u bilj. 2, str. 255.

¹⁴ *Ibid.*, str. 256.

¹⁵ Watson, A. *The Evolution of Law: The Roman System of Contracts*, University of Georgia School of Law, 1984. str. 4.

¹⁶ *Ibid.* str. 10.

¹⁷ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 250.

¹⁸ Romac, A., *op. cit.*, u bilj. 2, str. 256.

i nakon isteka godine, može se uzeti da je ranije uspostavljeni pravni odnos prešutnom suglasnošću produžen, pa će i za kasnije poslove biti odgovoran *pater familias*, odnosno gospodar.“¹⁹ Međutim, pogrešno bi bilo smatrati da šutnja znači pristanak, odnosno da se u svakom slučaju treba primjenjivati pravilo *qui tacet consentire videtur* (tko šuti smatra se da pristaje). Ulpijan u Digestama potvrđuje slično stajalište, navodeći da „tko šuti, ne mora nužno priznati, ali je istina da ne poriče.“²⁰ Ovime se dodatno naglašava da se šutnja ne može izjednačiti sa pristankom nego da treba biti analizirano u kontekstu konkretne situacije. Ipak, događale su se situacije u kojima bi došlo do nesuglasnosti između volje i očitovanja, primjerice da se očitovanje uopće ne slaže ili se ne slaže u cijelosti sa pravom voljom stranke. Tako su nastale tri teorije – teorija volje, teorije očitovanja i teorija povjerenja.

Prema teoriji volje mjerodavna je volja, to jest očitovanje nema učinka ako ne odgovara pravoj volji. Na ovaj način štiti se onoga koji daje očitovanje.²¹ Znači, ako netko tvrdi da izjava ne predstavlja pravu volju to mora i dokazati, pa će se u tom slučaju u obzir uzeti volja, a ne izjava.²²

Prema teoriji očitovanja mjerodavno je očitovanje i težište se polaže na zaštitu one strane kojoj je očitovanje namijenjeno.²³ Dakle, suprotna strana prima tu izjavu kao pravu volju strane koja ju je dala, ne pretpostavljajući da bi da bi ona možda htjela nešto drugo izvan onoga što je očitovano.

Teorija povjerenja stavlja naglasak na volju ali isto tako ističe i da se mora voditi računa o povjerenju u prometu. Zato se, posebice kod naplatnih pravnih poslova, smatra valjanim i izjava volje namijenjena drugoj strani ako ju je ona primila ili bar mogla primiti kao istinitu.²⁴

U različitim povijesnim razdobljima primjenjivale su se različite teorije. Staro doba je stavljalalo naglasak na teoriju očitovanja zato što je to bio period formalističkih pravnih poslova i mjerodavne su bile samo izgovorene riječi i geste. Nije se vodilo računa o subjektivnim elementima ili eventualnom neskladu između volje i formalnog akta. Suprotno tome, kroz kasnija razdoblja, sve više su počeli prevladavati neformalni poslovi pa se tako veći naglasak stavlja na teoriju volje. Tako do izražaja sve više dolazi slobodnije tumačenje koje uz očitovanje uzima u obzir i volju koja stoji iza njega.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ D. 50.17.142, (*Ulpianus libro 32 ad edictum*): Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen veru mest eum non negare.

²¹ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 250.

²² Romac, A., *op. cit.*, u bilj. 2, str. 257.

²³ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 250.

²⁴ Romac, A., *op. cit.*, u bilj. 2, str. 257.

3.2. OD RIJEČI DO VOLJE

Maksima '*a verbis ad voluntatem*' predstavlja prijelaz između doslovnog tumačenja zakona i stvarne namjere zakonodavca. Od strogo objektivnog do strogo subjektivnog pristupa tumačenja. Upravo te dvije krajnosti karakteristika su pretklasičnog, sa jedne strane, i postklasičnog razdoblja sa druge strane.

Pretklasično razdoblje pridavalo je veliku važnost formalizmu. Težilo se tome da svaki čin mora imati određeni oblik, što je značilo da su se specifični rituali morali precizno izvoditi, a riječi točno i precizno izgovarati.²⁵ Svaka, pa i najmanja pogreška u izgovoru, kašalj ili zamuckivanje, kao i nesklad između pitanja i odgovora poništavali su cijeli čin. Primjerice, *sponsio*, kao jedan od najstarijih verbalnih ugovora i najstariji oblik jamstva (*adpromissio*), odražava ovu strogu formalnost. Ovaj ugovor nastao je postavljanjem pitanja „*idem dari spondes?*“ (hoćeš li obećati isto) i odgovora „*spondeo*“ (obećavam).²⁶ Namjera stranaka se uopće nije uzimala u obzir, a jedino je bilo važno ono što se izgovaralo, to jest, riječi koje su se koristile. Iako je formalizam sa jedne strane pružao pravnu sigurnost omogućavajući dosljednost i predvidljivost u pravnim odnosima, sa druge strane je često rezultirao nefleksibilnošću i posljedicama koje nisu uvijek odražavale pravu volju stranaka. Naglasak se stavljao na teoriju očitovanja.

Ovakvim pretjeranim formalizam dolazi do izražaja njegova ograničavajuća i diskriminirajuća karakteristika zato što je pravo bilo dostupno samo onima koji su poznavali rituale. Također, manje obrazovani slojevi nisu znali precizno izgovarati rituale što je automatski rezultiralo poništavanjem cijelog ugovora, unatoč jasnoj namjeri stranaka. Međutim, još u vrijeme republike tumačenje zakona bilo je u rukama pontifeksa koji su mogli tumačiti zakon na progresivan način i to u tolikoj mjeri da su tako mogli stvoriti institute koji do tada nisu bili poznati. Primjer takvog tumačenja je emancipacija djece iz očinske vlasti.²⁷ Naime, vlast *pater familiasa* nad njegovom djecom trajala je sve do smrti, ili njegove ili njihove. Zakonik dvanaest ploča sadržavao je odredbu o kažnjavanju *pater familiasa* za zlouporabu vlasti nad sinovima. On je imao pravo prodati svog sina na prisilni rad drugome, ali ako ga proda tri puta sin je postao slobodan od očeve vlasti. Međutim, u tom periodu se nije razmišljalo o tome da bi otac dobrovoljno htio osloboditi svog sina ako je on predstavljao važnu ekonomsku vrijednost. Uskoro se pokazalo poželjnim postojanje mogućnosti emancipacije

²⁵ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 622.

²⁶ *Ibid.*, str. 117.

²⁷ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 11, str. 7.

sina, pa su pontifeksi savjetovali da prolaskom kroz tri uzastopne prodaje sin postaje slobodan od očinske vlasti. Tako je tumačenjem nastao potpuno novi, do tada nepoznati, institut dobrovoljnog oslobođenja očinske vlasti.²⁸ Ovakvo tumačenje otišlo je još jedan korak dalje. Kad su u pitanju bile kćeri i unuci, *pater familias* ih je mogao prodavati koliko je htio jer se pravilo sadržano u Zakoniku dvanaest ploča odnosilo samo na sinove. Nakon ovako revolucionarnog tumačenja emancipacije sinova, jedini logičan zaključak je bio da je jedna prodaja dovoljna za emancipaciju kćeri i unuka. Ovaj primjer jasno pokazuje kako se rimsko pravo počelo udaljavati od strogog formalizma i istovremeno uzimati u obzir volju stranaka. Napuštanje strogog formalizma vidljivo je i na primjeru sudskog postupka koji se odvijao pred pretorom. Kada bi se stranke pojavile pred pretorom, on im je dozvoljavao da svoje zahtjeve izraze svojim riječima, umjesto pridržavanja unaprijed zadanih oblika. Pretor bi potom izradio formulu, pisani dokument, koja je pružala fleksibilnost i prilagodbu specifičnim okolnostima.²⁹ Ova situacija je predstavljala značajan prijelaz s formalnog očitovanja prema dubljem razmatranju volje stranaka u postklasičnom razdoblju, u kojem je volja stranaka postala središnji kriteriji za tumačenje ugovornih odredaba.

Na potpuno drugom kraju razvoja rimske pravne znanosti, u razdoblju postklasicizma, nalazilo se naglašavanje subjektivnih kriterija. Sadržaj svakog ugovora bio je određen namjerom ugovornih strana, a namjera da se postigne određena pravna posljedica se nazivala *animus*.³⁰ Naglasak se stavlja na teoriju volje. Bizantinci su bili oni koji su prvi stranama pripisali namjeru usmjerenu prema postizanju određenih pravnih ciljeva. Također, i Justinijan je u klasične tekstove unio klauzule poput „*Nisi alia mens, testatoris probetur*“ (ako se drugačija namjera ostavitelja ne dokaže) ili „*si voluntas testatoris... evidenter non ostenderetur*“ (ako se volja ostavitelja jasno ne pokaže).³¹ Ovim klauzulama se zahtijevalo od sudaca da istraže stvarnu namjeru (*animus*) stranaka, pa čak i u situacijama kada tekst ugovora nije u potpunosti jasan. Na ovaj način se omogućila fleksibilnost uz istovremeno stvaranje obveze dokazivanja. Namjera se morala dokazati izvan razumne sumnje, a to se u praksi obično temeljilo na izjavi dotične strane.³²

²⁸ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 4, str. 1541.

²⁹ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 11, str. 10

³⁰ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 624.

³¹ *Ibid.*, str. 625.

³² *Ibid.*

Justinijanova teorija animusa uvelike je utjecala na kasnija razdoblja, posebice na autore *ius commune*.³³ Uz to je odgovorna i za prevagu subjektivnih kriterija u njihovim spisima.³⁴

3.3. FLEKSIBILNOST KLASIČNOG DOBA

Što sa razdobljem koje se nalazilo između dvije krajnosti, između pretjeranog formalizma i objektivnosti, te pretjeranog subjektivizma? Riječ je o klasičnom razdoblju koje je, pod utjecajem sve intenzivnije trgovine sa strancima, donijelo revoluciju u tumačenju ugovora.³⁵ Tako se razvijao *ius gentium*, koji se primjenjivao, kako na rimske građane, tako i na strance.³⁶ Više se naglasak nije stavljao na ispunjavanje određene formalnosti, već na konsenzusu, suglasnosti, stranaka i na njihovu stvarnu namjeru pri sklapanju ugovora. Pojava *ius gentium* dovela je do primjene načela *bona fides* koje je postalo temelj za tumačenje ugovora i potrebe da se istraži stvarna namjera stranaka, čak i ako nije izričito izražena u ugovoru. Navedeno načelo definirano je u Digesta, gdje je Ulpijan naveo da *bona fides* zahtjeva da se ispuni ono što je dogovoreno i da se stranka ne veže samo za ono što je izrijekom izneseno, nego i za ono što bi se moglo podrazumijevati.³⁷

To je pridonijelo razvoju konsenzualnih ugovora, a sa njima i liberalnijem načinu tumačenja ugovornih odredaba.³⁸ Iako konsenzualni ugovori u početku nisu bili utuživi, pretor im je postepeno davao pravnu zaštitu uvođenjem *actio bonae fidei*, kojom je sucima bilo omogućeno odlučivati ne samo prema strogim pravilima civilnog prava, nego i prema načelu poštenja.³⁹ Dotadašnji ugovori, koji su morali biti strogo formalizirani i praćeni točno određenim ritualima, kao što je to slučaj kod *nexum* ili *sponsio*, zamijenjeni su ugovorima koji su stavljali naglasak na sporazum stranaka bez obzira na određeni oblik. Primjer ovakve promjene je posebice vidljiv kod trgovačkih ugovora, koje su stranke često sklapale usmenim putem, a bili su priznavani kao obvezujući ako su bili u skladu s načelom *bona fides* koje je omogućilo i sucima veću slobodu u tumačenju. Tako kupoprodajni ugovor (*emptio venditio*) nastaje čim su

³³ *Ius commune* je pravo koje je svoju podlogu našlo u rimskom pravu, vrijedilo u gotovo cijeloj Europi u srednjovjekovnom i ranom modernom razdoblju.

³⁴ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 625.

³⁵ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 627.

³⁶ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 6.

³⁷ D. 16.3.31 (*Ulpian, Ad edictum 30*): „*Bona fides exigitur, ut quod convenit fiat, et non adstringatur quis ad id quod apparet, sed ad id quod inesse potuit*“

³⁸ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 6.

³⁹ Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Bona fides*, dostupno na: <https://hemu.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=12353> (pristupljeno 20. siječnja 2025.)

se stranke sporazumjele o predmetu i cijeni, bez ikakvih formalnih rituala.⁴⁰ Na ovaj način je značajno olakšan pravni promet i omogućilo se brže i lakše sklapanje ugovora među trgovcima, pa čak i kad su u pitanju bile velike udaljenosti.

Jednostavno je za zaključiti da se u klasičnom razdoblju koristila kombinacija teorije volje i teorije očitovanja. Na taj način se istovremeno omogućavao fleksibilan i pravno siguran način tumačenja ugovornih odredaba, iako je doslovni tekst ugovora i dalje bio polazište. U slučaju nejasnoća suci su značaj pridavali širem kontekstu, uzimajući u obzir volju stranaka, njihovo ponašanje i ciljeve koje su namjeravali postići ugovorom.

Ovakav zaokret doveo je do novog pristupa tumačenju i do sve češćeg traženja stvarne namjere (*animus*) ugovornih strana, a ne samo doslovnog značenja riječi.

Prijelaz između strogog formalizma i fleksibilnijeg pristupa obilježio je sukob između dvije pravne škole – Prokulovaca, koji su zagovarali strogi formalizam i doslovno tumačenje prava i Sabinovaca, koji su težili prema fleksibilnosti i tumačenju ugovora u skladu s voljom i namjerom strana.

3.3.1. Dvije škole pravnika – Sabinovci i Prokulovci

U razdoblju ranog carstva pojavila su se dva suprotstavljena stajališta. S jedne strane se nalazio pritisak prema racionalizaciji u pravu i korištenju logike u primjeni pravila. S druge strane se nalazio protupokret koji je težio izbjegavanju previše preciznih pravila, s ciljem da se očuva fleksibilnost i usredotoči na iskustvo i donošenje odluka u svakom pojedinom slučaju.⁴¹ Ove, u potpunosti suprotne pokrete, zastupale su dvije škole pravnika – Sabinovci, koje je utemeljio Ateius Capito⁴² i Prokulovci, koje je utemeljio Marcus Labeo.⁴³

Ove dvije škole zauzele su u potpunosti drugačije stajalište u tumačenju ugovora, ali ne samo ugovora nego svog pisanog teksta – statuta, oporuka i formula. Prokulovci su se zalagali za *verbum interpretatio*, odnosno doslovno tumačenje riječi. Oni su zagovarali striktno i objektivno tumačenje korištenih riječi, a nisu uzimali u obzir namjeru autora ni moguće posljedice.⁴⁴ Primjerice, u slučaju *occidere*⁴⁵ (ubiti) iz *lex Aquilia*, Labeo je ograničio primjenu

⁴⁰ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 345.

⁴¹ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 4, str. 1544 – 1545.

⁴² Iako je Sabinovce utemeljio Ateius Capito, oni su ime dobili po Masuriusu Sabinusu koji je bio najpoznatiji teoretičar ove škole.

⁴³ Kao i kod Sabinovaca, utemeljitelj Prokulijanaca je bio Marcus Labeo, a ime nose po Proculusu, istaknutom pravniku.

⁴⁴ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 4, str. 1545.

⁴⁵ *Occidre* na latinskom znači ubiti, a potječe od druge latinske riječi – *caedere*, što znači posjeći

statuta samo na izravno fizičko nasilje, to jest ubijanje samo nasiljem i oružjem, odbijajući proširiti to tumačenje i na slučajeve u kojima nije bilo izravnog fizičkog djelovanja.⁴⁶ Time je odbacio mogućnost šireg tumačenja kako bi se zakon mogao primijeniti na situacije u kojima bi smrt bila posljedica neizravnih radnji, kao što su trovanje ili uskraćivanje hrane. Ovakvo tumačenje direktno se odrazilo i na ugovorno pravo.

Prokulovci su kod tumačenja ugovora smatrali da je važno ono što je *quod actum est*, odnosno u doslovnom prijevodu 'ono što je transakcija'. Za njih je imalo značenje samo ono što je izričito dogovoreno, pa su tako su upućivali na objektivni dogovor između strana, onako kako je bilo izraženo u formulaciji ugovora, odnosno na strogo objektivno tumačenje. Nisu uzimali u obzir mogućnost naknadnog ispitivanja volje stranaka.

Oni su naglasak stavljali na sigurnost, pa su smatrali da ako ugovorne strane nisu bile spremne iskoristiti sigurnost koju im jezik nudi da ne bi trebale očekivati ni da će ih zakon spasiti.⁴⁷

Ovakva rigidnost najbolje dolazi do izražaja u trgovačkim ugovorima. Primjerice, ako su strane sklopile ugovor o kupoprodaji koji je predviđao isporuku žita do 1. veljače, smatrali su obvezu važećom isključivo do tog datuma. U skladu sa njihovim tumačenjem, odbijali su mogućnost proširenja tog roka, do primjerice 3. veljače, čak i u situacijama kada je prijevoz bio onemogućen zbog oluja ako ugovor nije sadržavao klauzulu o višoj sili.

S druge strane, Sabinovci su bili skloniji fleksibilnijem tumačenju.⁴⁸ U skladu s načelom *bona fides* su zastupali pristup prema kojem se ugovor tumačio s obzirom na sve okolnosti slučaja i namjera ugovornih strana, nevažno ako su na taj način odstupali od doslovnog teksta ugovora ili zakona. Često su koristili način tumačenja koji je danas poznat kao 'teleološko tumačenje', a koje pravila tumači u skladu s njihovom svrhom i ciljem, bez da se strogo drži forme izraženih riječi. Primjer ovakvog pristupa je vidljiv u slučaju emancipacije sina. Tumačeći pravilo iz Zakonika dvanaest ploča, Sabinus je ograničio primjenu samo na dobrovoljnu prodaju, iako u originalnom zakonskom tekstu nije bilo takvog ograničenja.⁴⁹

Međutim, najkarakterističniji primjer subjektivnog i fleksibilnog tumačenja je primjer Sabinusovog tumačenja oporuka. Kada je trebao tumačiti uvjete ostavine u oporuci, nije se ograničio strogo objektivnim značenjem korištenih riječi, već je gledao širu sliku i pažnju pridavao shvaćanju oporučitelja i njegovoj subjektivnoj namjeri. Često je davao jedno značenje

⁴⁶ Stein, P., *op. cit.*, u bilj. 4, str. 1546.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 1546.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

riječi u jednoj oporuci, a sasvim drugo značenje toj istoj riječi u drugoj oporuci, ovisno o kontekstu.⁵⁰ Primjerice, kada bi ostavitelj u oporuci spomenuo 'vino', Sabinus je pod tom riječi smatrao sve ono što je sam ostavitelj smatrao da spada pod kategoriju vina jer je njen sadržaj ovisio o ljudskim sklonostima i navikama.⁵¹

Sabinovci su ovim fleksibilnim pristupom pokušali pronaći ravnotežu između doslovne napisane riječi i stvarne volje stranaka. Njihov cilj bio je pronalazak rješenja za konkretan pravni problem, a ne postizanje dosljednosti u pravnom učinku oblika riječi.⁵² Ovakav revolucionarni pristup imao je dalekosežne posljedice jer je omogućio sudovima veću slobodu u odlučivanju, što je i kasnije značajno utjecalo na modernu pravnu interpretaciju.

3.3.2. Causa Curiana

Jedan od najznačajnijih i najpoznatijih slučajeva koji su obilježili razvoj rimskog prava i tumačenje pravnih odredaba, uključujući i ugovorne odredbe, je *causa Curiana*. Iako se radi o slučaju iz nasljednog prava, ovaj primjer nadilazi njegove granice i pruža uvid u načela tumačenja ugovornih odredaba.

Causa Curiana je slučaj u kojem je glavno pitanje bilo tumačenje oporuke koju je sastavio Marius Coponius. Ključni problem bilo je tumačenje i primjena instituta *substitutio pupillaris*, koji je omogućavao da, u situacijama kada *pater familias* za nasljednika imenuje nedoraslog sina, istovremeno tom sinu odredi nasljednika za slučaj da umre prije doraslosti.⁵³ Međutim, ona se nije odnosila na situaciju u kojoj sin nije mogao naslijediti *pater familiasa* jer taj sin uopće nije rođen. Ovo pravno pitanje bilo je središte spora.

Marius Coponius je za nasljednika postavio još nerođenog sina kojem je postavio zamjenika, a kada je umro taj sin se još nije rodio, niti je bio začet.⁵⁴ Ove okolnosti izlaze iz okvira primjene instituta *substitutio pupillaris* koji se primjenjuje kada već postoji nasljednik, pa bi zato puno bolje rješenje bilo *substitutio vulgaris* koje omogućava oporučitelju da predvidi zamjenskog nasljednika za slučaj da primarni ne može ili ne želi prihvatiti nasljedstvo, uključujući i situacije kad nasljednik niti ne postoji.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 1547.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

⁵³ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 408.

⁵⁴ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 629.

Spor je nastao zato što *substitutio vulgaris* uopće nije bila izrijekom sadržana u oporuci pa se postavilo pitanje može li se ova situacija podvući pod *substitutio pupillaris*.⁵⁵

Iako se radi o slučaju iz nasljednog prava, *causa Curiana* je primjer kako se rimsko pravo razvijalo prema fleksibilnosti u tumačenju pravnih tekstova, što je istovremeno utjecalo na tumačenje ugovornih odredaba. Također, važan je za razumijevanje namjere (*animus*) u odnosu na doslovno tumačenje teksta (*verba*). Iako *substitutio vulgaris* nije bio izrijekom naveden u oporuci, s obzirom na oporučiteljevu namjeru, nije postojao razlog da se njegova volja ne protumači na način da *substitutio pupillaris* implicitno uključuje i takvu odredbu. Ovakav pristup bio je u skladu s načelom *bona fides*, koje je omogućavalo da se tekstovi ne tumače kruto nego poštujući i uvažavajući stvarne volje strana.

Zimmerman u svom djelu navodi da se ovakav individualizirajući pristup odražava i u drugim slučajevima sadržanim u *Digestama*. Primjerice, u situacijama kada se proda komad zemljišta, a stranke su dogovorile da vodna prava idu uz zemljište, postavljalo se pitanje uključuje li to i pravo prolaska do izvora vode.⁵⁶ Ili ako su neke vodovodne cijevi trebale proći preko zemljišta kupca, postavljalo se pitanje što s rezervoarom iz kojeg voda dolazi kroz cijevi.⁵⁷ U oba slučaja se došlo do zaključka da su ta prava implicitno uključena, čak i ako nisu izričito bila navedena u ugovoru.

Pravnici su nastojali razumjeti što su strane stvarno dogovorile ili namijenile pravnim poslom, odnosno nastojale su razumjeti *id quod actum est*, pa je to omogućilo jednostavnije rješavanje složenih ugovornih odnosa. Posebice se to odnosilo na situacije u kojima je namjera bila puno jasnija od doslovnog teksta, kao kod oporuka.

Naravno, to nije značilo da subjektivni pristup i takav način tumačenja prevladava baš u svakom slučaju, odnosno da je to postalo pravilo. Također, to nije značilo ni potpuno odbacivanje krutog i doslovnog tumačenja, kao ni da se tome ne treba težiti.⁵⁸ Međutim, ono što je ključno je da *causa Curiana* predstavljala važan korak prema procjenjivanju situacije i donošenju odluka uzimajući u obzir šire okolnosti. Na ovaj način se omogućio izbor između dva tumačenja, ovisno o svakom pojedinom slučaju. Nije se napustilo doslovno tumačenje, ali se počelo prihvaćati da u određenim situacijama prednost treba dati stvarnoj namjeri. Na ovaj način je pravo postalo prilagodljivije, a time možemo reći i popustljivije prema stranama jer ih više nije kažnjavalo zbog propusta u ispunjavanju svih

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*, str. 633.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, str. 630.

formalnih zahtjeva ako se namjera jasno mogla iščitati iz okolnosti. Istovremeno je pravo zadržalo određenu razinu pravne sigurnosti i predvidljivosti, čime je nastao balans između ta dva načina tumačenja.

3.3.3. Primjer *animus novandi*

U klasičnom rimskom pravu novacija se definirala kao ugovor kojim se neka dosadašnja obveza dokida i na njeno mjesto dolazi nova obveza.⁵⁹ Ili, kako je Ulpijan u Digestama naveo, novacija je transfuzija i prijenos dotadašnjeg duga u drugu obvezu, ili građansku ili naravnu.⁶⁰ Dakle, ključno je bilo da se stara obveza gasila, a nova je preuzela njezino mjesto. Međutim, da bi do toga uopće moglo doći trebale su se ispuniti dvije objektivne pretpostavke, a to su: identičan dug, *idem debitum*, što znači da je nova obveza morala sadržavati istu osnovnu tražbinu i dodani novi element, *aliquid novi*, to jest promjena dužnika, vjerovnika ili pravne osnove obveze.⁶¹ Naravno, nije sve u potpunosti jednostavno, pa se tako u praksi nerijetko događalo da su formalni uvjeti bili ispunjeni, ali stranke nisu imale namjeru ugasiti obvezu, odnosno nedostajao je subjektivni element. Posljedica toga je bila razvoj *animus novandi*. Na taj način se naglasak stavljao na stvarnu volju ugovornih strana da provedu novaciju.

Još jedan problem na koji su klasični pravници naišli bilo je razlikovanje novacije od drugih oblika preuzimanja obveza. Primjer za to je *sponsio*. Promijenjena je formula pa se više nije koristio generički izraz 'isti dug' (*idem debitum*), nego se izričito navodio izvor duga pa je formula glasila '*Quod Seius mihi debet, mihi dari spondes?*' – 'Obećavaš li da će mi biti dano isto što mi i *Seius* duguje'. Ono što se da primijetiti jest da je ova formula jednaka novaciji, ali pravni učinak je različit jer se novacijom gasi u potpunosti staru obvezu i zamjenjuje se novom.⁶² Upravo je ovo razlog zbog kojeg su klasični pravnici uveli subjektivni kriterij, to jest *animus novandi*. Sada se odluka o tome je li došlo do novacije ili ne, donosila na temelju dokazane namjere stranaka da se stara obveza u cijelosti ugasi, a nije ovisila isključivo o objektivnim elementima. Zbog toga i Ulpijan pojačava svoju definiciju novacije pa na postojeću definiciju dodaje dio koji glasi „... to jest, kada se iz prethodnog razloga na takav način uspostavi nova obveza da se prethodna ukida“.⁶³

⁵⁹ Horvat, M., *op. cit.*, u bilj. 1, str. 318.

⁶⁰ D. 46.2.1, (*Ulpian Ad Edictum*): “*Novatio est prioris debiti in aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio.*”

⁶¹ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 635.

⁶² *Ibid.*

⁶³ D. 46.2.1, (*Ulpian Ad Edictum*): „... *hoc est, cum ex praecedenti causa ita nova constituitur, ut prior prematur*“

Animus novandi, slično kao i *causa Curiana*, pokazuje kako rimsko pravo sve veći naglasak stavlja na volju stranke naspram strogog formalizma. Sa jedne strane *causa Curiana* je proširila subjektivni pristup na nasljedno pravo i tumačenje oporuka, a sa druge strane *animus novandi* je taj subjektivni element unio u obvezno pravo. Na taj način se omogućilo da ugovorne obveze prikazuju i stvarnu namjeru stranaka.

4. PRAVILA TUMAČENJA

Tumačenje ugovornih odredaba u rimskom pravu razvilo se kao odgovor na razne izazove kojima su se rimski pravници susretali tijekom povijesnih razdoblja. Od formalizma do sve fleksibilnijeg pristupa, preko razlikovanja između stvarne volje stranaka i njenog očitovanja. Razvojem pravnih odnosa dolazi i do razvoja ugovora koji su postali sve složeniji, što je zahtijevalo precizniji razvoj pravila tumačenja kako bi se otklonile nejasnoće i osigurala pravna sigurnost. Tako su se razvila pravila tumačenja kao što je, primjerice, *contra proferentem*. Ova su pravila postavila temelje za daljnji razvoj ugovornog prava, a relevantnost njihovih ideja je zadržana i suvremenim pravnim sustavima.

U razdoblju *ius commune* rimska pravila, većinom iz Digesta, preuzeli su glosatori i komentatori, koji su ih onda prilagođavali potrebama srednjovjekovnog društva. Jedno od osnovnih pravila bilo je da se svaka klauzula u ugovoru mora tumačiti u kontekstu cijelog ugovora, uzimajući u obzir i one koje joj prethode i one koje joj slijede,⁶⁴ što se i naglašava pravilom da nije ispravno donositi odluke samo na temelju jednog dijela zakona bez razmatranja cijelog teksta.⁶⁵ Dvosmislene ugovorne odredbe trebalo je tumačiti tako da im se da učinak, a ne na način koji bi ih učinio nevažećima,⁶⁶ a ako su bile moguće dvije potpuno različite konstrukcije neke ugovorne klauzule, trebalo je izabrati onu koja najprihvatljivija prirodi ugovora.⁶⁷ Jedno od važnijih pravila bilo je da su se običajne klauzule podrazumijevale u ugovoru čak i ako nisu bile izričito navedene,⁶⁸ a uvjeti ugovora su se primjenjivali samo na stvari koje su stranke razmatrale u trenutku sklapanja ugovora.⁶⁹

U jednom njemačkom djelu iz 18. stoljeća sistematiziran je velik broj različitih pravila tumačenja, koja su onda reducirali francuski autori.⁷⁰

Glosator Johannes Bassianus je prvi pokušao stvoriti hijerarhiju pravila tumačenja. On je na prvo mjesto stavio ono što su stranke namjeravale postići ugovorom (*quod actum est*). Zatim je slijedilo pravilo da ugovore treba tumačiti tako da budu valjani, a ne ništavi (*ut magis valeat quam pereat*) i ono što je vjerojatnije (*quod verisimilius*). Na kraju hijerarhije se nalazilo

⁶⁴ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 637.

⁶⁵ D. 1.3.24, (*Celsus*): „*Incivile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicar vel respondere.*“

⁶⁶ D. 45.1.80 (*Ulpian*): „*Quotiens in stipulationibus ambigua oratio est id accipi, quo res, quae agitur, in tuto sit.*“

⁶⁷ D. 50.17.67. (*Jul.*): „*Quotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum excipiat, quae rei gerendae aptior est.*“

⁶⁸ D. 21.1.31.20. (*Ulpian*): „*ea enim, quae sunt mori set consuetudinis, in bonae fidei iudiciis debent venire*“

⁶⁹ D. 2.15.9.3 (*Ulpian*): „*nam... iniquum est peremi pacto id de quo cogitatum non docetur*“

⁷⁰ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 638.

pravilo da se nejasne klauzule tumače protiv strane koja ih je formulirala (*contra proferentem*).⁷¹

U razdoblju *ius commune* pravilo da se na prvo mjesto stavi ono što su stranke namjeravale postići ugovorom (*id quod actum est*) sveden je na subjektivni kriterij, pri čemu je naglasak na unutarnjoj volji, a ne na objektivnim kriterijima. Međutim, zagovornici objektivnijeg tumačenja, a posebice prirodni pravnici, više se nisu držali subjektivnih pristupa, a napustili su ih i sastavljači njemačkog građanskog zakonika (dalje u tekstu BGB).⁷²

Suvremeno njemačko pravo težište stavlja na objektivno, odnosno normativno tumačenje ugovora, što je bilo utvrđeno prilikom kodifikacije BGB-a, krajem 19. stoljeća. Tumačenje ugovora se temelji na izrečenim riječima i njihovom uobičajenom značenju u pravnom prometu. Takvo stajalište zagovarao je i Grotius još u 17. stoljeću u svojim djelima, navodeći da unutarnja volja nije vidljiva pa se zato ugovorne obveze moraju ocjenjivati prema izrečenim riječima i objektivnom značenju.⁷³

Pristup utvrđen kodifikacijom BGB-a dosljedno se primjenjuje i u suvremenoj sudskoj praksi. Primjerice, Savezni vrhovni sud (BGH) u predmetu VIII ZR 202/10 (2011.) odbacio je subjektivna očekivanja kupca o mogućnostima vezanim uz otvaranje vrata kamperskog vozila i umjesto toga primijenio objektivne kriterije koji su navedeni u § 434 BGB-a. Naglašeno je da se ugovor treba tumačiti prema uobičajenoj funkcionalnosti i standardima za određeni proizvod, a ne prema individualnim preferencijama i očekivanjima stranaka.⁷⁴

4.1. PRAVILO CONTRA PROFERENTEM

Pravilo tumačenja *contra proferentem* daje smjernice kako se dvosmislene odredbe ugovora trebaju tumačiti. Iako ovo pravilo nije sadržano u BGB-u, ipak je uvelike korišteno u modernom njemačkom pravu. Pravilo se pojavljuje kao posljednje u hijerarhiji koju je uspostavio Johannes Bassianus i zanimljiv je primjer kako izolirana mišljenja rimskih pravnika mogu evoluirati u općeprihvaćene pravne norme.⁷⁵ Celsus u Digesta formulira pravilo, pa navodi da kad se u stipulaciji postavi pitanje što je ugovoreno, nejasnoća se treba tumačiti protiv stipulatora.⁷⁶ Kako nam je već poznato, stipulator je bio taj koji je formulirao pitanje

⁷¹ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 638.

⁷² *Ibid.*, str. 638.

⁷³ *Ibid.*, str. 637.

⁷⁴ Bundesgerichtshof (BGH), presuda od 29. lipnja 2011., VIII ZR 202/10

⁷⁵ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 639.

⁷⁶ D. 34.5.26. (Celsus): „*Cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit ambiguitas contra stipulationem est.*“

koje je odredilo sadržaj obećanja pa je, slijedom toga, bilo logično da se svaka dvosmislenost pripiše upravo njemu jer je mogao jasnije izraziti svoju volju.

Stipulacija nije bila jedini ugovorni odnos na koji se odnosilo ovo pravilo tumačenja. Ista logika se primjenjivala i na kupoprodajni ugovor jer je prodavatelj taj koji formulira sporedne uvjete ugovora, a slično tome u ugovoru u zakupu lokator sastavlja uvjete zakupa.⁷⁷

Pravilo *contra proferentem* doživjelo je novi zamah u srednjovjekovnom razdoblju. Tada su Glosatori pravilo generalizirali u načelo *interpretatio contra proferentem* nastojeći osigurati da strana koja je sastavila ugovornu klauzulu snosi i odgovornost u slučaju nejasnoća ili dvosmislenosti, a s vremenom se moglo proširiti i na zaštitu slabije ugovorne strane.⁷⁸ Pravilo je postalo važno i u pitanju zaštite one strane koja nije imala mogućnost pregovaranja, posebice ako se radilo o potrošaču. Tako je pravilo *contra proferentem* postalo važno u borbi protiv nepoštenih standardnih uvjeta ugovora.⁷⁹

Njemački BGB 1977. godine u §5 propisuje da će nesigurnost u vezi s tumačenjem standardnih ugovornih uvjeta biti riješena protiv predlagatelja.⁸⁰ Navedeno pravilo i danas predstavlja važan mehanizam za zaštitu potrošača.

Iako je *contra proferentem* načelo koje se razvilo u rimskom pravu pa samim time i utjecalo na kontinentalne pravne sustave, zanimljivo je da je ono imalo važnu ulogu i u *common law* sustavima gdje i danas ima jako široku primjenu. Najčešća je njegova primjena u potrošačkim ugovorima i općenito u zaštiti slabije strane, ali uz to ima i značajnu ulogu u ugovorima o osiguranju. Engleski sudovi nerijetko koriste ovo načelo kada postoje dvosmislene klauzule u sporovima između osiguratelja i osiguranika. S druge strane, potaklo se pružatelje osiguravajućih usluga da naprave jasno nabrojane popise događaja koji se odnose na određenu policu kako bi se izbjegle nejasnoće.⁸¹

4.1.1. Presuda Océano Grupo Editorial SA

U presudi Océano Grupo riječ je o tužitelju, Océano Grupo Editorial SA, španjolskoj tvrtki koja prodaje enciklopedije i tuženicima, potrošačima, koji su enciklopedije kupili na rate ali nisu ispunili obveze plaćanja. Ugovori koji su bili sklopljeni između tuženika i tužitelja

⁷⁷ Zimmerman, R., *op. cit.*, u bilj. 6, str. 639.

⁷⁸ *Ibid.* str. 640.

⁷⁹ *Ibid.*, str. 640 – 641.

⁸⁰ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), Bundesgesetzblatt (BGBl.), I S. 42, 2909; 2002 I S. 42. §5

⁸¹ Legal Information Institute, 'Contra proferentem' (Cornell Law School, 2024), dostupno na: https://www.law.cornell.edu/wex/contra_proferentem (pristupljeno 1. veljače 2025.)

sadržavali su standardne ugovorne uvjete koje je unaprijed sastavio tužitelj ali bez mogućnosti pregovaranja sa potrošačima.⁸²

Glavni problem bila je klauzula o nadležnosti, prema kojoj su se svi sporovi trebali voditi pred sudom u Barceloni. Niti jedan od potrošača u tom sporu nije imao ni prebivalište ni boravište u Barceloni, dok je tužitelj tamo imao svoje glavno mjesto poslovanja.⁸³ Na taj je način poslodavac, odnosno tužitelj, stavio potrošače u znatno nepovoljniji položaj jer im je otežan pristup ostvarivanju njihovih prava.

Tužitelj je pokrenuo spor protiv potrošača pred sudom u Barceloni zbog neizvršavanja plaćanja prema ugovoru. Tijekom tog postupka, španjolski sud je postavio prethodno pitanje Sudu Europske unije vezano uz sumnju u pravednost klauzule o nadležnosti suda. Prethodno pitanje se odnosilo na dvije stvari, a to su mogućnost nacionalnog suda da po službenoj dužnosti utvrdi je li ugovorna klauzula nepoštena i može li se uopće ona smatrati nepoštenom prema Direktivi o nepoštenim odredbama u potrošačkim ugovorima.⁸⁴ Sud Europske unije je utvrdio da je klauzula o nadležnosti nepoštena jer stvara neravnotežu u pravima tvrtke i potrošača i otežava pravo potrošača na obranu. Što se tiče drugog pitanja, Sud je utvrdio da su nacionalni sudovi *ex officio* dužni ocjenjivati nepoštenost klauzula, čak i u situacijama kada se neka od stranaka u sporu uopće nije pozvala na nju.⁸⁵ Upravo ta odluka ima ključnu ulogu u zaštiti slabije ugovorne strane.

Ovom presudom postavljen je važan presedan u europskom pravu, koji naglašava važnost primjene načela *contra proferentem*. Potvrđuje se važnost da se nejasne ili dvosmislene ugovorne klauzule tumače protiv one strane koja ih je sastavila kao i potrebe zaštite slabije ugovorne strane. Načelo, čiji korijeni sežu još u doba rimskog prava, dokazuje svoju važnost ali i relevantnost u tumačenju ugovornih odredaba u suvremenom pravu. Na ovaj način, ne samo da se naglašava trajna vrijednost rimskih načela, nego i njihova mogućnost prilagodbe potrebama suvremenih sustava u ostvarivanju pravednosti i ravnoteže u ugovornim odnosima. Također, ovom presudom je Sud Europske unije napravio važan iskorak kada je utvrdio da sudovi moraju *ex officio* ispitivati nepoštene ugovorne klauzule, čak i u onim situacijama kada se potrošač sam ne pozove na njih. Tako je načelo *contra proferentem* dobilo aktivnu ulogu u zaštiti potrošača, jer dok su u rimskom pravu suci morali čekati prigovor strane, sada moraju samoinicijativno ocjenjivati nepoštenost klauzula.

⁸² *Océano Grupo Editorial SA and Salvat Editores SA*, spojeni predmeti C-240/98 do C-244/98, presuda od 27. lipnja 2000.

⁸³ *Ibid.*, t.16

⁸⁴ *Ibid.*, t.17-19

⁸⁵ *Ibid.*, t. 24-25

5. TUMAČENJE UGOVORNIH ODREDABA U HRVATSKOM PRAVU

Ugovor se definira kao pravni posao, odnosno očitovanje volje dvije ili više stranaka koje je usmjereno na postizanje dopuštenih pravnih učinaka.⁸⁶ Pravila tumačenja ugovornih odredaba u hrvatskom pravu uređena su Zakonom o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO). Ona se primjenjuju na sve ugovore, kako na trgovačke tako i na one među građanima, pa i potrošačke.⁸⁷ Tim pravilima uređuje se opće načelo tumačenja (čl. 319.), specifična pravila o tumačenju nejasnih i spornih odredaba (čl. 320) i na posljetku mogućnost da ugovorne strane odrede treću osobu koja će tumačiti ugovor u slučaju nesuglasnosti među njima (čl. 321.)

Ugovor se smatra sklopljenim kada se obje ugovorne strane suglase o njegovim bitnim sastojcima, a jedna od njih je i suglasnost volja ugovaratelja. To znači da su strane u tom trenutku izrazile i svoju stvarnu volju.⁸⁸ Prema članku 249. ZOO-a ona se može izjaviti riječima, znakovima ili bilo kojim drugim ponašanjem iz kojeg se može zaključiti da postoji, njen sadržaj i o identitetu davatelja izjave.⁸⁹ Poteškoće kod tumačenja nekog ugovora mogu nastati kad postoji nesklad između unutarnje volje i izjave ugovaratelja. Iako bi očitovanje trebalo odražavati stvarnu volju česte su situacije u kojima to nije tako, pa se postavlja pitanje kako je onda tumačiti.

Glavni cilj tumačenja ugovora je utvrditi namjeru ugovornih strana u trenutku njegovog sklapanja.⁹⁰ Pod time se podrazumijeva i pronalaženje bitne odredbe ugovora pa zato je važno za naglasiti da tumačenje nije uvijek i u svim situacijama potrebno.⁹¹ To stajalište zauzeo je i Visoki trgovački sud u presudi Pž-6351/05 u kojoj je istaknuo da su predmet tumačenja izjave volje strana, a ne volje koje stoje iza izjava.⁹² Tumačiti se mogu samo oni ugovori koji su valjani, pa u slučaju bilo kakvog svjesnog nesklada između volje i očitovanja, ugovor ne bi bio valjan pa ne bi ni postajala potreba za njegovim tumačenjem.⁹³ One odredbe koje nisu objektivno sporne, odnosno one koje su jasno i precizno iznesene, kod njih ne postoji potreba tumačenja.⁹⁴ Riječ je o takvim odredbama ako su njima iznesene prava i obveze stranaka na

⁸⁶ Klarić, P., Vedriš, M., *Građansko pravo*, 14. izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 107.

⁸⁷ Milotić, I., *Tumačenje ugovora*, Pravo i porezi, br. 5, 2023., str. 81.

⁸⁸ Pavlović, M., *Tumačenje pravnog propisa i ugovora ili njegovih odredbi*, IUS INFO, 06.10.2020., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/document?sopi=CLN20V01D2020B1424> (pristupljeno 04. veljače 2025.)

⁸⁹ Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO), Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23, članak 249.

⁹⁰ Burton, S. J., *Elements of contract interpretation*, Oxford University Press, 2008., str. 1.

⁹¹ Đukanović, Lj., *Tumačenje ugovora*, TEB Poslovno savjetovanje, 10. listopada. 2022., dostupno na: <https://www.teb.hr/novosti/2022/tumacenje-ugovora/?t> (pristupljeno 3. veljače 2025.)

⁹² Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-6351/05 od 28.11.2005.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Milotić, I., *op. cit.*, u bilj. 87, str. 81.

takav način da nema prostora različitim tumačenjima. Unatoč objektivnoj nespornosti odredaba, moguće je da svaka od njih bude subjektivno sporna. Primjerice, u ugovoru o najmu stana nerijetko ćemo naići na odredbu u kojoj se navodi da je najmoprimac dužan stan vratiti u stanju u kojem se nalazio prilikom preuzimanja, uzimajući u obzir njegovu normalnu uporabu. To je primjer objektivno jasne odredbe kod koje često dolazi do subjektivno različitog tumačenja izraza 'normalna uporaba'. Najmoprimac će pod tim pojmom smatrati prirodno trošenje stana koje se ne može izbjeći svakodnevnim korištenjem, kao na primjer trošenje parketa zbog hodanja ili namještaja. Sa druge strane, najmodavac će često pojam 'normalna uporaba' tumačiti kao obvezu najmoprimca da stan održi u gotovo nepromijenjenom stanju.

Danas, kao i u rimskom pravu, razlikujemo subjektivnu i objektivnu metodu tumačenja ugovornih odredaba. Objektivna metoda prednost daje isključivo pisanom tekstu ugovora.⁹⁵ Glavni argument takvom stajalištu je da sudovi ne mogu čitati misli strana u sporu, pa je zato jasno izražavanje njihove namjere najbolji dokaz što je zapravo bila njihova namjera u trenutku sklapanja ugovora.⁹⁶ Prema takvom shvaćanju, u slučaju spora, sudac ne bi trebao uzeti u obzir prijašnju ugovornu praksu među stranama, izjave, njihove pregovore, pravila niti običaje.⁹⁷ Međutim, pogrešno bi bilo automatski zaključiti da ovakva stajališta znače da se namjera ne uzima u obzir prilikom objektivne metode tumačenja. Ona je i dalje važna te će se uzeti u obzir, ali se ona objektivizira i razmatra na način da se u obzir uzima kako bi razumna osoba tumačila tekst tog ugovora. Kao glavnu prednost ove metode zagovornici ističu niže parnične troškove u slučaju spora, a razlog tome je što se izvodi manje dokaza o dodatnim okolnostima ugovora, što automatski znači i kraći sudski postupak, kao još jedna prednost ove metode.⁹⁸ Također, prednost ovakve metode je i sprječavanje oportunističkog ponašanja ugovornih strana. Odnosno, one bi mogle 'strateški' osporavati jasne i nesporne ugovorne odredbe, na koje su same pristale, ali im više nisu u interesu.⁹⁹

S druge strane, subjektivna metoda se temelji na ugovornoj slobodi i shvaćanju da se u slučaju spora trebaju uzeti u obzir i okolnosti pri sklapanju ugovora.¹⁰⁰ Zagovaratelji smatraju da je važno proširiti sudsku analizu izvan samog teksta ugovora kako bi se spriječilo

⁹⁵ Barut Filipović, M.; Zubović, A., *Tumačenje trgovačkih ugovora*, u: Tot, I. (ur.), *Modernizacija Zakona o obveznim odnosima: rasprave o potrebi reforme obveznog prava*, Sveučilište u Zagrebu Ekonomski fakultet, 2024. str. 211.

⁹⁶ Alces, P., A., *A Theory of Contract Law: Empirical Insights and Moral Psychology*, Oxford University Press, Oxford, 2011., str. 149.

⁹⁷ Barut Filipović, M.; Zubović, A., *op. cit.*, u bilj. 95, str. 211

⁹⁸ *Ibid.*, str. 212.

⁹⁹ Benoliel, U., *The Interpretation of Commercial Contracts: An Empirical Study*, vol. 69(2), 2018., Alabama Law Review, str. 470.

¹⁰⁰ Barut Filipović, M.; Zubović, A., *op. cit.*, u bilj. 95, str. 217.

iskorištavanje ugovornih strana.¹⁰¹ Navedeno iskorištavanje možemo promatrati u kontekstu trgovačkih ugovora, kod kojih je uobičajeno da postoji neravnopravan položaj među stranama. Primjerice, manja poduzeća – proizvođači ili dobavljači, nalazit će se u nepovoljnijem položaju naspram velikih lanaca, koji imaju veću pregovaračku moć i nameću uvjete ugovora bez mogućnosti pregovaranja. Subjektivna metoda u takvim situacijama igra važnu ulogu jer su česti formularni ugovori, tj. tipski ugovori koji služe kao model za lakše sklapanje budućih ugovora. Kod njih se može opravdano ispitivati odražavaju li pravu namjeru strana i argumentirati da se ona može otkriti tek subjektivnom metodom tumačenja.¹⁰² Glavni argument u korist ove metode je okolnost da se s njom omogućava utvrđivanje stvarne namjere strana uzimajući u obzir sve relevantne okolnosti i dokaze, kao što su prethodni pregovori.¹⁰³ Time se nastoji postići da se analizom svih relevantnih dokaza utvrdi što su strane stvarno mislile prilikom njegovog sklapanja.¹⁰⁴ Iako neki zagovornici navode da se ovom metodom smanjuju troškovi pregovora i izrade smog ugovora jer će se strane osloniti na sud da u slučaju spora utvrdi njihovu stvarnu volju pa zato mogu dozvoliti izradu nepotpunih ugovora, takav pristup se ne može uskladiti sa načelima pravne sigurnosti.¹⁰⁵

S obzirom na sve navedeno možemo reći da ne postoji univerzalno ispravna metoda niti da se jednoj od njih može dati prednost naspram druge. Sve veći broj autora zalaže za stajalište da treba prepustiti sudu odabir načina tumačenja s obzirom na sve okolnosti slučaja, ugovorne strane, predmet spora itd.¹⁰⁶ Iako se kao važan argument i jedne i druge metode ističu manji troškovi postupka, istraživanja su pokazala da oni nisu valjani te da između ovih metoda nije bilo nikakve značajne razlike u tom pogledu.¹⁰⁷ Prednost jedne metode, ujedno je i nedostatak druge što onda zapravo ne dovodi do značajnih razlika, kako u pogledu troškova, tako i u samom pristupu tumačenja ugovornih odredaba.

Ključno je da se ni hrvatski pravni sustav kroz zakonodavni okvir nije striktno vezao ni za jednu metodu, već omogućava fleksibilnost ovisno o konkretnim okolnostima. Primjerice, člankom 319. ZOO-a se propisuje da se ugovori tumače onako kako glase, što na prvi pogled upućuje na objektivnu metodu. Međutim, već u idućem stavku navodi na istraživanje zajedničke

¹⁰¹ Gilson, R. J.; Sabel, C. F.; Scott, R. E., *Text and Context: Contract Interpretation as Contract Design*, vol. 100(1), 2014., Cornell Law Review, str. 27.

¹⁰² Barut Filipović, M.; Zubović, A., *op. cit.*, u bilj. 95, str. 218-219.

¹⁰³ Benoliel, U., *op. cit.*, u bilj. 99, str. 476.

¹⁰⁴ Gotez, C. J.; Scott, R. E., *The Limits of Expanded Choice: An Analysis of the Interactions between Express and Implied Contract Terms*, 1985., 73 California Law Review 261, str. 308.

¹⁰⁵ Barut Filipović, M.; Zubović, A., *op. cit.*, u bilj. 95, str. 220.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ Silvestrein, J. M., *The Contract Interpretation Policy Debate: A Primer*, vol. 26, Stanford Journal of Law, Business & Finance 222, 2021., str. 268-269.

namjere, čime otvara prostor subjektivnom pristupu. Možemo reći da tumačenje ugovora nije cilj sam po sebi, već instrument koji služi zaštiti prava ugovornih strana, održavanju njihove ravnoteže i sprječavanju zloupotreba.

5.1. OPĆE PRAVILO TUMAČENJA UGOVORNIH ODREDABA

Opće pravilo tumačenja ugovornih odredaba u hrvatskom obveznom pravu postavljeno je u članku 319. ZOO-a u prvom stavku. U njemu se navodi da se ugovorne odredbe primjenjuju onako kako glase.¹⁰⁸ Tim pravilom se polazi od pretpostavke da su odredbe ugovora jasne i precizne te ne ostavljaju prostora dodatnim interpretacijama i baš zato ih se treba tumačiti prema doslovno korištenim izrazima. To znači da kad sklapamo ugovor o kupoprodaji i jasno naznačimo predmet ugovora, cijenu i datum isplate cijene, te datum predaje stvari u posjed, njegove odredbe se primjenjuju točno onako kako glase. Dovoljno su jasne i precizne i ne ostavljaju prostora da jedna od strana pokuša nešto promijeniti, vjerojatno u svoju korist, pozivanjem na drugačije subjektivno shvaćanje odredbe.

Ovo pravilo potvrđuju i sudovi u brojnim presudama. Tako Visoki trgovački sud u presudi Pž-2531/05 navodi da kada je u ugovoru jasno i nedvosmisleno izražena volja ugovornih strana nema potrebe za tumačenjem, te se njegove odredbe primjenjuju onako kako glase.¹⁰⁹ Isto pravilo Županijski sud u Rijeci je primijenio i u presudi Gž-2235/2016, u kojoj se tuženik pozivao na naknadne usmene dogovore o produženju roka plaćanja kupoprodajne cijene. Međutim, sud je odbacio taj argument navodeći da su strane jasno i precizno definirale uvjete plaćanja, te da nema prostora za tumačenje nejasnih ugovornih odredaba.¹¹⁰ Ovime je sud još jednom potvrdio pravilo navedeno u članku 319. stavku 1. ZOO-a, prema kojem se ugovorne odredbe primjenjuju onako kako one glase ako su jasne i precizne, te nema nejasnoća u pogledu njihovog značenja.

S druge strane, drugi stavak istog članka navodi da se pri tumačenju spornih odredaba ne treba držati doslovnog značenja pojedinih riječi, nego treba istraživati namjeru stranaka i na taj način pokušati razumjeti spornu odredbu.¹¹¹ To pravilo naglašava da u nekim situacijama držanje doslovnog značenja nije uvijek dovoljno, a posebno ako odredbe nisu potpuno jasne ili ako postoji dvojba u odnosu na to kako su stranke namjeravale urediti svoje odnose. U slučaju postojanja takvih razmimoilaženja, važnu ulogu imaju namjere, pobude, ciljevi i svrhe koje su

¹⁰⁸ ZOO, članak 319.

¹⁰⁹ Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-2531/05 od 09.05.2007.

¹¹⁰ Županijski sud u Rijeci, presuda Gž-2235/2016 od 25.10.2017.

¹¹¹ ZOO, članak 319.

se namjeravale postići sklopljenim ugovorom.¹¹² Lako možemo zaključiti da u takvim situacijama važnu ulogu igra teleološko tumačenje koje se temelji na cilju i svrsi norme, istovremeno omogućavajući da se one prilagode stvarnim potrebama. Međutim, uvijek se mora voditi računa da se prilikom takvog tumačenja poštuje jedno od osnovnih načela – načelo savjesnosti i poštenja. Njegova preteča je načelo *bona fides* iz rimskog prava, koje se već spominjalo kroz različita povijesna razdoblja u ovom radu. Ovo načelo nije samo stvar prošlosti, već je očito da se tijekom povijesti razvijalo i do danas postalo jedno od najvažnijih načela u obveznom pravu gdje postavlja temelj ponašanja ugovornih strana. Njegova definicija navedena je i u ZOO-u, a prema njoj se u zasnivanju obveznih odnosa te ostvarivanju prava i obveza iz tih odnosa treba pridržavati načela savjesnosti i poštenja.¹¹³

Na temelju svega navedenog, očito je da se u prvom stavku naglasak stavlja na objektivno tumačenje. Tu postoji suglasnost između strana pa nema potrebe za tumačenjem i bitno je samo ono što je izričito navedeno u ugovoru. Drugi stavak se odnosi na situacije kada je potrebno tumačenje jer ne postoji suglasnost među stranama oko neke ugovorne odredbe.

Ovakva rješenja hrvatski zakonodavac je prihvatio po uzoru na njemački BGB i austrijski građanski zakonik (dalje u tekstu: ABGB). U §133. BGB-a navodi se da je pri tumačenju izjave volje potrebno istražiti stvarnu volju, a ne se striktno držati doslovnog značenja izraza.¹¹⁴ Dalje u §157. se navodi da se ugovori trebaju tumačiti onako kako zahtijevaju načela savjesnosti i poštenja, istovremeno uzimajući u obzir i trgovačke običaje.¹¹⁵ Slično tome ABGB u §914. navodi da se u tumačenju ne treba držati doslovnog smisla izraza, nego ugovor treba razumjeti kroz ispitivanje namjere strana.¹¹⁶ I ove odredbe nam pokazuju koliko je važna kombinacija subjektivne i objektivne metode, odnosno koliko je važno prilikom tumačenja uzeti u obzir sve okolnosti pri sklapanju ugovora.

5.2. NEJASNE ODREDBE

Članak 320. ZOO-a odnosi se na specifičnije situacije u tumačenju ugovornih odredaba. U prvom stavku propisano je da se nejasne odredbe u formularnim ugovorima trebaju tumačiti u korist druge strane, to jest one strane koja nije sudjelovala u sklapanju njegovog sadržaja.¹¹⁷

¹¹² Milotić, I., *op. cit.*, u bilj. 87, str. 81.

¹¹³ ZOO, članak 4.

¹¹⁴ BGB §133.

¹¹⁵ *Ibid.*, §157.

¹¹⁶ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), JGS Nr. 946/181, §914.

¹¹⁷ ZOO, članak 320.

Kod takvih ugovora, potrebno je uzeti u obzir i opće uvjete koji su njihov sastavni dio, a koji se moraju objaviti na uobičajen način i obvezuju ugovornu stranu samo ako su joj bili poznati ili morali biti poznati u vrijeme sklapanja ugovora.¹¹⁸

U drugom stavku razlikuju se dvije različite situacije – sklapanje besplatnih i naplatnih ugovora. Kod besplatnih ugovora treba voditi računa da se odredbe tumače na način koji je manje tegotan za dužnika, a kod naplatnih na način da se ostvari pravičan odnos uzajamnih činidbi.¹¹⁹ Ovim odredbama se u ugovornim odnosima štiti slabija strana, što je i ključno kako bi se spriječile zlouporabe i povećala pravna sigurnost.

5.2.1. Formularni ugovori

Kada govorimo o formularnim ugovorima, to su tipski ugovori kojima se označava skup ugovornih klauzula koje su određene unaprijed kao model za sklapanje budućih ugovora.¹²⁰ Možemo reći da se radi o obrascima koji sadržavaju sve klauzule karakteristične za pojedinu vrstu pravnog posla, a čiji je cilj olakšavanje sklapanja ugovora. Sadržaj takvih ugovora često čine opći uvjeti koji dopunjuju posebne pogodbe i jednako obvezuju kao i one ali samo pod uvjetom da su ugovornoj strani bili poznati ili barem morali biti poznati u trenutku sklapanja.¹²¹ I opći uvjeti su zapravo isto ugovorne odredbe kojima sastavljač unaprijed formulira obrazac za veći broj ugovora i za više potencijalnih suugovaratelja.¹²²

Najčešći primjer ovakvih ugovora nalazimo kod ugovora o osiguranju kod kojih opći uvjeti imaju jako važnu ulogu jer se njima unaprijed definiraju osnovne odredbe. Primjerice, kod ugovora o osiguranju imovine opći uvjeti definiraju, osiguratelja i osiguranika, predmet osiguranja, rizike koji su pokriveni, trajanje, obveze osiguranika ...¹²³

Međutim, često se događa da u ovim situacijama izostane pregovaranje o sadržaju ugovora. Njega određuje isključivo jedna ugovorna strana i ponudit će ga drugoj, koja uopće nema mogućnosti utjecati na njegov sadržaj.¹²⁴ Zato se u ovakvim situacijama primjenjuje članak 320. ZOO-a koji navodi da se nejasne odredbe trebaju tumačiti u korist strane koja nije

¹¹⁸ Pavlović, M., *op. cit.*, u bilj. 88

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Drakulić, Lj., *Opći uvjeti ugovora*, IUS info, 19. rujna 2014., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/opci-uvjeti-ugovora-19391> (pristupljeno: 04. veljače 2025.)

¹²¹ ZOO, članak 295.

¹²² Pavlović, M., *op. cit.*, u bilj. 88, str. 5

¹²³ Hrvatska poštanska banka, *Opći uvjeti osiguranja*, dostupno na: https://www.hpb.hr/UserDocsImages/stednja-i-ulanjanje/Osiguranje%20imovine/Op%C4%87i%20uvjeti%20za%20osiguranje%20imovine_26102021.pdf?vel=212262 (pristupljeno: 04. veljače 2025.)

¹²⁴ Milotić, I., *op. cit.*, u bilj. 87, str. 82.

sudjelovala u njihovom kreiranju. Zakonodavac je zauzeo takvo stajalište kako bi prebacio teret na onoga koji sastavlja ugovor da odredbe budu jasne i precizne jer će se u protivnom tumačiti *in favorem* druge strane.¹²⁵ Ovo pravilo potvrđeno je i u sudskoj praksi kroz brojne presude. Tako je Visoki trgovački sud je u presudi Pž-7283/04 iznio stajalište da se nejasne odredbe općih uvjeta poslovanja, koje je unaprijed pripremila i predložila jedna ugovorna strana, tumače u korist druge ugovorne strane.¹²⁶

Takav pristup primjenjuje se ne samo u pogledu općih uvjeta poslovanja, već i kod konkretnih klauzula ugovora koje nisu jasno definirane. Tako je u presudi Županijskog suda Gž-1082/2019-2 bilo sporno pitanje samoprdržaja.¹²⁷ Ugovorom o osiguranju nije bilo jasno definirano znači li samoprdržaj od 20% da osiguratelj uopće ne isplaćuje naknadu ako trajni invaliditet ne prelazi 20% ili da isplaćuje svaku naknadu umanjenu za 20%. S obzirom da je ugovorna odredba bila nejasna, a osiguranik nije imao mogućnost pregovaranja, sud je primjenom članka 320. stavka 1. ZOO-a protumačio odredbu u korist osiguranika. Odlučeno je da osiguratelj mora isplatiti svaku naknadu umanjenu za 20%.¹²⁸

5.2.2. Besplatni i naplatni pravni poslovi

Kod besplatnih pravnih poslova ZOO upućuje da se nejasne odredbe trebaju tumačiti na onaj način kojim se manje otežava položaj dužnika.¹²⁹ Odnosno, tumačenje se treba provoditi u korist strane koja nema od ugovora nikakve ekonomske koristi, već se obvezuje ispuniti činidbu bez protučinidbe. Zakonodavac tom odredbom nastoji olakšati nepovoljan položaj davatelja imovinske koristi i postaviti ravnotežu kod nejednakih položaja ugovornih strana.¹³⁰ Primjerice, kod ugovora o posudbi moguće je da jedna strana posudi drugoj automobil na korištenje na određeno vrijeme bez ikakve naknade. U ugovor se može unijeti odredba da posuditelj može zahtijevati povrat automobila u bilo kojem trenutku, ako za to postoje opravdani razlozi. Ako 'opravdani razlozi' nisu definirani ugovorom, radi se o nejasnoj odredbi jer nije precizirano spadaju li pod to samo hitni slučajevi ili bilo koje situacije u kojima posuditelj zahtijeva povrat automobila. U takvoj situaciji sud bi vjerojatno klauzulu tumačio u

¹²⁵ *Ibid.*, str. 83

¹²⁶ Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-7283/04 od 14.09.2005.

¹²⁷ Samoprdržaj se odnosi na dio štete koji osiguranik snosi prije nego što osiguratelj počne isplaćivati naknadu.

¹²⁸ Županijski sud u Zadru, presuda Gž-1082/2019-2, od 19.07.2019.,

¹²⁹ ZOO, članak 320.

¹³⁰ Milotić, I., *op. cit.*, u bilj. 87, str. 83.

korist posuditelja jer on ne ostvaruje nikakvu imovinsku korist iz ugovora, odnosno odredit će da može tražiti povrat automobila i bez nekog posebnog razloga.

Kod naplatnih pravnih poslova ZOO ima drugačiji pristup jer, za razliku od besplatnih poslova, ovdje postoje činidba i protučinidba.¹³¹ To znači da su obje ugovorne strane ekonomski angažirane i očekuju određenu korist iz ugovora. Zbog toga zakonodavac upućuje da se nejasne odredbe u naplatnim ugovorima moraju tumačiti na način kojim će se ostvariti pravičan odnos uzajamnih činidbi.¹³² Zakonodavac tom odredbom nastoji spriječiti neravnotežu u ugovornim odnosima. Upravo je to bio predmet spora presude Gž-2402/12-2 koju je donio Županijski sudu u Varaždinu. Postavilo se pitanje može li odvjetnik, koji pruža pravne usluge temeljem ugovora o nalogu, posebno naplatiti određene radnje koje nisu navedene kao iznimka od paušalne naknade. Sud je zauzeo stajalište da u situacijama u kojima je jedna strana profesionalac, koji vrši i naplaćuje usluge drugoj strani, nejasne odredbe treba tumačiti u korist korisnika usluga. Razlog tome je što treba voditi računa o zaštiti one strane kojoj se usluge pružaju primjenjujući članak 320. stavak 2. ZOO-a.¹³³

Sličan stav sudovi su zauzeli i u brojnim sudskim odlukama u kojima je predmet bilo tumačenje ugovornih odredaba u naplatnim ugovorima. Tako je i Vrhovni sud Republike Hrvatske u presudi Rev 1687/15-2 zauzeo stajalište da se odredbe sporazuma o prestanku radnog odnosa moraju tumačiti u korist radnika u situacijama kada je nejasno odnosi li se taj sporazum i na potencijalna potraživanja iz naknade štete za ozljedu na radu.¹³⁴ Time je još jednom naglašena potreba da, u slučaju nejasnih odredaba, treba voditi računa o strani koja se nalazi u slabijem položaju te joj pružiti zaštitu.

5.3. IZVANSUDSKO TUMAČENJE UGOVORA

Članak 321. ZOO omogućuje ugovornim stranama da u slučaju nesuglasnosti oko značenja ugovornih odredaba predvide da će ih tumačiti netko treći. Tada, strane ne mogu pokrenuti spor pred sudom (ili drugim tijelom) ako ne pribave potrebno tumačenje ugovora treće osobe. Iznimka postoji ako treća osoba odbija dati tumačenje.¹³⁵ Iz formulacije ove odredbe zaključujemo da je ona dispozitivne naravi, što znači da je strane mogu ali i ne moraju

¹³¹ *Ibid.*

¹³² ZOO, članak 320.

¹³³ Županijski sud u Varaždinu, presuda Gž-2402/12-2 od 21.08.2012.

¹³⁴ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev 1687/15-2 od 07.03.2017.

¹³⁵ ZOO, članak 321.

predvidjeti. Međutim, u slučaju da u ugovor unesu takvu klauzulu, neće moći pokrenuti spor dok god ne pribave tumačenje navedene treće osobe (drugi stavak).¹³⁶ Ovom odredbom do izražaja dolazi načelo slobode uređivanja ugovornih odnosa. Prema njemu sudionici u prometu slobodno uređuju obvezne odnose, ali ih ne mogu uređivati protivno, Ustavu, prisilnim propisima i moralu društva.¹³⁷ Osoba koja provodi izvansudsko tumačenje može biti nadležni sud ili neka ovlaštena osoba, kao na primjer profesor na pravnom fakultetu, stručnjaci iz relevantnog područja (građevinski inženjeri), arbitri, i tako dalje.

Primjerice, ako su se strane u ugovoru o izgradnji nogometnog stadiona dogovorile da će građevinski inženjer tumačiti sve nejasnoće koje se pojave vezano uz tehničke specifikacije, one najprije moraju zatražiti njegovo mišljenje. Do takvih nejasnoća može doći ako ugovor sadrži odredbu da se mora graditi visokokvalitetnim materijalima, ali se ne specificira na što se točno 'visoka kvaliteta' odnosi, što otvara prostor različitim tumačenjima. U tom slučaju strane će prvo zatražiti mišljenje građevinskog inženjera, a ako on to odbije učiniti, tek onda mogu ići na sud i na taj način zatražiti tumačenje spornih odredbi.

Međutim, važno je za naglasiti da tumačenje treće osobe ne obvezuje ugovaratelje, čak ni unatoč svoj njezinoj stručnosti i objektivnosti, pa se tako strana koja nije zadovoljna tumačenjem uvijek može obratiti sudu sa zahtjevom za tumačenje.¹³⁸

Sudska praksa također potvrđuje važnost izvansudskog tumačenja ugovora u onim situacijama kada su strane izričito predvidjele da sporne odredbe tumači treća osoba. Tako je Županijski sud u Splitu u presudi GŽ R-341/2015 zauzeo stav da se odredbe kolektivnog ugovora trebaju tumačiti u skladu s mišljenjem Stručnog tijela za praćenje i tumačenje kolektivnog ugovora, a koje je i bilo predviđeno samim ugovorom. Iako prvostupanjski sud nije prihvatio to tumačenje, drugostupanjski sud je utvrdio da je ono obvezujuće te da nije dopušteno zanemarivanje izvansudskog tumačenja koje su stranke u ugovoru predvidjele kao obvezno.¹³⁹

Cilj koji se ovom zakonskom odredbom nastoji postići je izbjegavanje vrlo skupih i dugotrajnih sudskih postupaka, ali i postizanje jasnoće i preciznosti u tumačenju tehničkih termina. Zapravo se nastoji potaknuti strane da već prilikom sklapanja ugovora svoj pravni odnos urede dovoljno precizno kako bi se nedoumice maksimalno smanjile. Iako ovaj

¹³⁶ Milotić, I., *op. cit.*, u bilj. 87, str. 84

¹³⁷ ZOO, članak 2.

¹³⁸ Pavlović, M., *op. cit.*, u bilj. 88

¹³⁹ Županijski sud u Splitu, GŽ R-341/2015 od 27.10.2016.

mehanizam donosi brojne prednosti, često se mogu postaviti pitanja objektivnosti i pristranosti treće osobe u korist jedne od strana, što će na kraju opet rezultirati sudskim sporom.

6. ZAKLJUČAK

Tumačenje ugovornih odredaba u rimskom pravu prošlo je kroz dinamičan razvoj tijekom povijesti. Rano razdoblje naglasak je stavljalo na kruti formalizam, formu i rigidna pravila. Svaka izgovorena riječ je imala svoju važnost i značenje, a njihov pravni učinak je isključivo ovisio o ispunjavanju rituala. Već u tom razdoblju uočena je potreba za postepenim napuštanjem takvog pristupa, što je dovelo do sve fleksibilnijeg tumačenja ugovornih odredaba u klasičnom, a posebice postklasičnom razdoblju. Klasični pravници nastojali su pomiriti dvije krajnosti i uzeti u obzir stvarnu namjeru stranaka ali uz tekst ugovora kao polazište. Postklasični pravници, sa druge strane, uzimali su obzir samo stvarnu namjeru usmjerenu prema postizanju ciljeva. Oni su svojim pristupom zahtijevali da se istraži stvarna namjera strana pa čak i kad tekst ugovora nije u potpunosti jasan.

Ključnu ulogu u ovakvom razvoju imalo je djelovanje dviju pravnih škola – Sabinovaca i Prokulovaca. Njihovi suprotstavljeni stavovi značajno su oblikovali pristup u tumačenju ugovornih odredaba. Prokulovci su se zalagali za doslovno, odnosno striktno i objektivno tumačenje korištenih riječi čime su naglašavali pravnu sigurnost i predvidljivost. Nasuprot tome, Sabinovci su naglasak stavljali na fleksibilnost u tumačenju, uzimajući u obzir stvarnu volju strana i konkretne okolnosti slučaja, nastojeći na taj način postići pravedniji ishod u nekim, često spornim i nejasnim situacijama.

Ovakav razvoj ostavio je dubok trag u razvoju suvremenih pravnih sustava, a osobito u kontinentalnom pravu koje je naslijedilo rimske principe i prilagodilo ih svojim potrebama. Iako su rimski pravници postavili temelje u tumačenju ugovornih odredaba, bilo ih je potrebno oblikovati, razvijati i prilagođavati društveno-ekonomskim okolnostima i promjenama kako bi se razvio sustav koji danas omogućava ravnotežu između sigurnosti i fleksibilnosti u ugovornim odnosima. Ovaj razvoj vidljiv je i u hrvatskom pravu, koje je također preuzelo temeljne principe rimskog prava. Hrvatski Zakon o obveznim odnosima u člancima 319. do 321. primjenjuje slična načela ali i nekima od njih daje novu dimenziju. Primjerice, načelo *bona fides* omogućavalo je fleksibilnije tumačenje konsenzualnih ugovora u rimskom pravu. S druge strane, u hrvatskom pravu se očituje kao načelo savjesnosti i poštenja koje osigurava pravično tumačenje ugovornih odredaba. Ono danas nije važno samo u kontekstu tumačenja ugovora, nego se radi o jednom od osnovnih načela obveznih odnosa. Slično tome, pravilo *contra proferentem*, koje nalaže da se nejasne ugovorne odredbe tumače protiv one strane

koja ih je formulirala, također se razvilo u rimskom pravu i održalo se sve do danas. I u suvremenom hrvatskom pravu ono služi kao mehanizam koji omogućava dodatnu zaštitu protiv nejasnih ugovornih klauzula i jača pravnu sigurnost.

Iako rimsko pravo postavlja temelje za suvremene sustave, ipak postoje razlike, što je i očekivano zbog potrebe za njihovom promjenom i neprestanim razvojem kako bi suvremeni sustavi preuzeli i primijenili ono što se kroz povijest pokazalo najboljim i najučinkovitijim. Pravna doktrina razvijala se od pristupa koji je u obzir uzimao samo doslovno značenje riječi i njihovo vanjsko očitovanje, prema sve subjektivnijem pristupu koji naglasak stavlja na stvarnu volju. U hrvatskom sustavu vidljiva je uravnoteženost između te dvije krajnosti kombinacijom objektivnih i subjektivnih elemenata u tumačenju ugovornih odredaba. S jedne strane, kao temeljno pravilo, primjenjuje se doslovno tumačenje ugovora, onako kao one glase, a s druge uzima se u obzir volja u ugovornih strana i okolnosti sklapanja ugovora.

Razvoj rimskog prava kroz povijest pokazuje kako načela koja su tada postavljena nisu statična. Iako su duboko ukorijenjena u pravnoj tradiciji, ona evoluiraju i imaju mogućnost prilagodbe kako bi odgovorila na promjene i suvremene izazove. Upravo ovakva prilagodljivost omogućila je rimskom pravu da i dalje ostane temelj mnogih suvremenih pravnih sustava.

7. LITERATURA

Knjige

1. Alces, P., A., *A Theory of Contract Law: Empirical Insights and Moral Psychology*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
2. Burton, S. J., *Elements of contract interpretation*, Oxford University Press, 2008.
3. Horvat, M., *Rimsko pravo*, 16. izdanje, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2017.
4. Klarić, P, Vedriš, M., *Građansko pravo*, 14. izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2014.
5. Romac, A., *Rimsko pravo*, 2. izdanje, Pravni fakultet Zagreb, 2002.
6. Stein, P., *Roman Law in European History*, Cambridge University Press, 1999.
7. Zimmerman, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford University Press, Cape Town, 1996.

Članci

1. Barut Filipović, M., Zubović, A., *Tumačenje trgovačkih ugovora*, u: Tot, I. (ur.), *Modernizacija Zakona o obveznim odnosima: rasprave o potrebi reforme obveznog prava*, Sveučilište u Zagrebu Ekonomski fakultet, 2024., str. 207-258.
2. Benoliel, U., *The Interpretation of Commercial Contracts: An Empirical Study*, vol. 69(2), 2018., *Alabama Law Review*, str. 469-493.
3. Gilson, R. J.; Sabel, C. F.; Scott, R. E., *Text and Context: Contract Interpretation as Contract Design*, vol. 100(1), 2014., *Cornell Law Review*, str. 23-98.
4. Gotez, C. J.; Scott, R. E., *The Limits of Expanded Choice: An Analysis of the Interactions between Express and Implied Contract Terms*, 1985., *73 California Law Review* 26, str. 261-322.
5. Milotić, I., *Tumačenje ugovora*, *Pravo i porezi*, br. 5, 2023., str. 80-84.
6. Silvestrein, J. M., *The Contract Interpretation Policy Debate: A Primer*, vol. 26, *Stanford Journal of Law, Business & Finance* 222, 2021., str. 222-293.
7. Stein, P., *Interpretation and legal reasoning in roman law*, *Chicago-Kent Review*, vol. 70, 1995., str. 1539-1556.
8. Watson, A. *The Evolution of Law: The Roman System of Contracts*, University of Georgia School of Law, 1984., str. 1-20.

Pravni izvori

1. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), JGS Nr. 946/181
2. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), Bundesgesetzblatt (BGBl.), I S. 42, 2909; 2002 I S. 42.
3. Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO), Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23

Sudska praksa

1. Bundesgerichtshof (BGH), od 29. lipnja 2011., VIII ZR 202/10
2. *Océano Grupo Editorial SA and Salvat Editores SA*, spojeni predmeti C-240/98 do C-244/98, od 27. lipnja 2000
3. Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-6351/05 od 28.11.2005.
4. Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-2531/05 od 09.05.2007.
5. Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-7283/04 od 14.09.2005.
6. Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev 1687/15-2 od 07.03.2017.
7. Županijski sud u Rijeci, presuda Gž-2235/2016 od 25.10.2017.
8. Županijski sud u Splitu, Gž R-341/2015 od 27.10.2016.
9. Županijski sud u Varaždinu, presuda Gž-2402/12-2 od 21.08.2012.
10. Županijski sud u Zadru, Gž-1082/2019-2, od 19.07.2019.

Mrežni izvori

1. Drakulić, Lj., *Opći uvjeti ugovora*, IUS info, 19. rujna 2014., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/opci-uvjeti-ugovora-19391>
2. Đukanović, Lj., *Tumačenje ugovora*, TEB Poslovno savjetovanje, 10. listopada. 2022., dostupno na: <https://www.teb.hr/novosti/2022/tumacenje-ugovora/?t>
3. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krlžea, *Bona fides*, dostupno na: <https://hemu.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=12353>

4. Hrvatska poštanska banka, *Opći uvjeti osiguranja*, dostupno na: [https://www.hpb.hr/UserDocsImages/stednja-i-
ulaganje/Osiguranje%20imovine/Op%C4%87i%20uvjeti%20za%20osiguranje%20imovi
ne_26102021.pdf?vel=212262](https://www.hpb.hr/UserDocsImages/stednja-i-
ulaganje/Osiguranje%20imovine/Op%C4%87i%20uvjeti%20za%20osiguranje%20imovi
ne_26102021.pdf?vel=212262)
5. *Legal Information Institute, 'Contra proferentem' (Cornell Law School, 2024)*, dostupno na: https://www.law.cornell.edu/wex/contra_proferentem
6. Pavlović, M., *Tumačenje pravnog propisa i ugovora ili njegovih odredbi*, IUS INFO, 06.10.2020., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/document?sopi=CLN20V01D2020B1424>